

o výsledky (vlastního) pramenného výzkumu, zejména ve slovenských archívech, a vycházela zřejmě opět (stejně jako ve svých dvou výše uvedených studiích) převážně z maďarských pramenných edic a materiálových prací, či ze sekundární literatury. Právě to zřejmě vedlo mj. k tomu, že souhrnné („statistické“) údaje o počtu čarodějnických procesů v jednotlivých stolicích, které autorka uvádí,⁷⁶⁵ jsou v některých případech ve značném a velmi nápadném nesouladu s výsledky, které byly v nedávné době dosaženy přímo na základě studia archivních či edičně zpřístupněných pramenů.⁷⁶⁶

⁷⁶⁵ Tamtéž, s. 53.

⁷⁶⁶ Lengyelová uvádí pro Hontanskou stolicí v 17. století pouze dva čarodějnické procesy, i když jen v samotné Krupině jich proběhlo nejméně deset, s více než dvěma desítkami pravených osob (P. KREUZ, Die späten Hexenprozesse, s. 193–194), pro 18. století pak čtyři čarodějnické procesy, třebaže jen v Krupině lze zaznamenat osm procesů, namnoze velmi rozsáhlých, které si vyžádaly více než desítku obětí (Tamtéž, s. 194–195). — Jen u samotné trenčínské sedrie lze v letech 1716–1747 zaznamenat 21 čarodějnických a kouzelnických procesů s 22 souzenými osobami (Tamtéž, s. 198–199), třebaže Lengyelová uvádí pro Trenčanskou župu v 18. století jen 19 procesů. Nesouhlasí ani údaj pro Turčanskou župu, kde jen v letech 1674–1699 proběhlo před tamějším stoličním soudem 9 procesů (Tamtéž, s. 199–200), i když jmenovaná autorka uvádí pro celou zmíněnou župu v 17. století pouhých 8 procesů. U stoličního soudu Liptovské župy, o níž Lengyelová příslušné údaje neuvádí, nelze doložit žádný čarodějnický či kouzelnický proces, přičemž po roce 1703 zde takový proces neproběhl (Tamtéž, s. 201).

Exkurz VII. Sedmnáct vážných chyb, myšlenkových stereotypů a tradovaných klišé Tünde Lengyelové

Jak jsem již uvedl, je populárně vědecká monografie T. Lengyelové zatížena velkým počtem chyb, omylů, nepřesností, myšlenkových a interpretačních stereotypů a dalších, sice dávno vyvrácených, nicméně předtím dlouho tradovaných a v obecném povědomí dosud přetrvávajících klišé.

Výstižný přehled nejčastějších klišé a mylných představ spojených s čarodějnicemi a jejich pronásledováním podal nedávno německý religionista a teolog Marco Frenschkowski (* 1960):⁷⁶⁷

1. Hon na čarodějnice byl především záležitostí středověku.
2. Hon na čarodějnice je typickým evropským jevem, v první řadě temnou kapitolou dějin Západu.
3. Jako čarodějnice byly popravovány téměř jenom ženy.
4. Křesťanští kněží vnutili své představy o čarodějnicích utlačovanému obyvatelstvu.
5. Čarodějnice byly ochránkyně (uchovavatelky) předkřesťanského přírodního náboženství.
6. Víra v čarodějnictví je něco konzervativního, něco, co bylo po staletí tradováno ve víceméně nezměněné podobě.
7. Představa o „zlé“ čarodějnici je především výsledkem nepřátelství křesťanských církví vůči ženám a lidské tělesnosti.
8. Jako čarodějnice byly podezřelé především porodní báby, „moudré ženy“, bylinkářky a jim podobné osoby.
9. Hony na čarodějnice probíhaly shora dolů, tj. byly obyvatelstvu vnuceny zfanatizovanými držiteli moci a kněžími.
10. Ten, kdo byl jednou ve spárech pronásledovatelů, neměl žádnou šanci na osvobození.
11. Rusovlasé a jiné nápadné ženy byly okamžitě považovány za čarodějnice.
12. Intenzita honů na čarodějnice byla největší tam, kde nebyla narušena moc církvi.
13. Čarodějnice byly upalovány zaživa, zatímco přihlížející dav (čumilů) jim koukal do tváře.
14. Byly popraveny miliony žen.
15. V 18. století hony na čarodějnice definitivně skončily.⁷⁶⁸

⁷⁶⁷ M. FRENCHKOWSKI, Die Hexen, s. 15–16.

⁷⁶⁸ Tamtéž: „Hexenverfolgung war primär eine Sache des Mittelalters. – Hexenverfolgung ist eine typisch europäische Erscheinung, in erster Linie ein düsteres Kapitel abendländischer Geschichte. – Es wurden

Lengyelová ve své knize v té či oné podobě opakuje přibližně polovinu Frenschkowskim vymezených klíšé.

Dovolím si k uvedeným klíšé doplnit ještě tři další, z nichž první najdeme také v monografii T. Lengyelové:

1. *Kladivo na čarodějnice* mělo dva autory.⁷⁶⁹
2. Jindřich František Boblig z Edelstadtu byl inkvizitor.⁷⁷⁰
3. Autor *Kladiva na čarodějnice* Heinrich Kramer/Institoris byl misogyn.⁷⁷¹

Na tomto místě bych proto rád upozornil alespoň na ty nejzávažnější omyly a nejkřiklavější klíšé, které Lengyelová ve své monografii čtenářům předkládá:

1. Slovenská historička uvádí dosud přetrvávající klíšé o dvou autorech *Kladiva na čarodějnice*,⁷⁷² přičemž o J. Sprengerovi navíc tvrdí, že byl „dekanom univerzity v Kolíně nad Rýnom“.⁷⁷³ Na tom samém místě opakuje také tradovaný nesprávný údaj o Štrasburku jako místě prvního vydání *Kladiva*.⁷⁷⁴ Absolutním, žel, často se opakujícím nesmyslem je Lengyelovou zvyrazněné tvrzení, že *Kladivo* „vzniklo na popud pápeže Inocenta VIII.“⁷⁷⁵ Toto i některé následující

fast nur Frauen als Hexen hingerichtet. – Christlicher Kleriker haben Ihre Hexenbilder einer unterdrückten Bevölkerung übergestülpt. – Die Hexen waren Bewahrerinnen einer vorschristlichen Naturreligion. – Die Glaube an Hexerei ist etwas Konservatives, etwas, das über Jahrhunderte mehr oder weniger unverändert tradiert wurde. – Das Bild der ‚bösen‘ Hexe ist vor allem ein Resultat der christlich-kirchlichen Frauen- und Leibfeindlichkeit. – Vor allem Hebammen, ‚weise Frauen‘, Kräutersammlerinnen und ähnliche wurden als Hexen verdächtigt. – Hexenverfolgungen geschahen von oben nach unten, d. h. sie wurden der Bevölkerung von fanatisierten Machthabern und Klerikern aufgedrängt. – Wer einmal in den Klauen der Verfolger war, hatte keine Chance auf Freilassung. – Rothaarige und andere auffällige Frauen galten sofort als Hexen. – Die Intensität der Hexenverfolgungen war da am größten, wo die Macht der Kirchen ungebrochen war. – Hexen wurden lebend verbrannt, während eine gaffende Menge ihnen ins Angesicht schaute. – Millionem von Frauen wurden hingerichtet. – Im 18. Jhd. waren die Hexenverfolgungen endgültig zu Ende.“ — M. Frenschkowski (Tamtéž, s. 16) k tomu důrazně dodává: „Alle diese Sätze entsprechen gängigen Hexenklischees, die man – mehr oder weniger entfernt von der akademischen Geschichtswissenschaft – nach wie vor hören und gelegentlich lesen kann. Und jeder dieser Sätze ist zumindest in dieser schlichten Form nachweislich falsch, zum Teil sogar sehr weit ab von den geschichtliche Realitäten.“

⁷⁶⁹ Viz k tomu podrobně výše, zvl. pozn. 452–455.

⁷⁷⁰ Srov. výše.

⁷⁷¹ Srov. výše, zvl. pozn. 607.

⁷⁷² Viz k tomu podrobně výše, zvl. pozn. 452–455.

⁷⁷³ T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 16. Autorka přitom zřejmě vycházela ze stejné předlohy jako E. Štenpien (srov. výše pozn. 742).

⁷⁷⁴ Viz výše pozn. 450.

⁷⁷⁵ T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 15. — Jak ukázal již ve druhé polovině 80. let přední německý medievista E. Pitz, byla bula papeže Inocence VIII. *Summis desiderantes affectibus* z 5. prosince 1484 papežským reskriptem, který vystavila papežská kancelář (nikoli nutně s vědomím vydavatele) na žádost Heinricha Institorise (Ernst PITZ, *Diplomatische Studien zu den päpstlichen Erlassen über das Zauber- und Hexenwesen*, in: Peter SEGL (Hrsg.), *Der Hexenhammer* /jako pozn. 565/, s. 23–70). „Čarodějnická bula“ prakticky představovala pouze potvrzení inkvizitorských pravomocí pro jeden (komplikovanější) speciální případ (Wolfgang BEHRINGER, *Zurück in Rom. Tirol als Testgebiet des internationalen Verfolgungsspezialisten Heinrich Kramer*, in: A. EXENBERGER (Hrsg.), *Ein Fels*, s. 55–71,

pasáže svědčí jen a jen o autorčině naprosté a politováníhodné neznalosti historických okolností vzniku *Kladiva*...

2. V knize T. Lengyelové naproti tomu chybí sebemenší zmínka o nejvýznamnějším a nejlivnějším démonologickém díle nejen raného novověku, ale i evropských čarodějnických procesů vůbec, totiž o *Disquisitionum magicarum libri sex* (Lovaň 1599–1600) španělského, převážně v Nizozemí působícího teologa Martina Delria.⁷⁷⁶

3. Poslední rozsudek smrti nad čarodějnicí nebyl v Uhrách vynesena a vykonán v roce 1777 v Kežmarku, jak uvádí Lengyelová.⁷⁷⁷ Poté, co předtím napsala o postoji císařovny Marie Terezie k čarodějnickým procesům,⁷⁷⁸ měla být autorka k tomuto od 80. let 19. století tradovanému údaji, který vznikl pouhým chybným čtením,⁷⁷⁹ přinejmenším velmi kritická a obezřetná. Kriticky uvažující badatelka by totiž sotva nemohla nedojít k závěru, že po roce 1760 v Uhrách k žádné popravě čarodějnice nedošlo. A už vůbec by údaj o domnělé kežmarské popravě roku 1777 neuváděla zvyrazněným, červeným písmem.

4. Lengyelová opakovaně a zcela nesmyslně ztotožňuje, resp. spojuje uherický právní text *Praxis Criminalis* s hlavním dílem saského právníka Benedikta Carpzova ml. (1595–1666)⁷⁸⁰ *Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium* (1635), které sloužilo především jako detailní procesně právní příručka pro soudní praxi.⁷⁸¹ V tomto případě se jedná pouze o velmi pokleslou a řadou neporozumění zatíženou verzi carpzovovské „černé legendy“.⁷⁸² Lengyelová např. uvádí, že údajná Carpzovova příručka sehrála „medvediu úlohu“. *Praxis Criminalis* byla ve skutečnosti latinským překladem hrdelního řádu císaře Ferdinanda III. pro Dolní Rakousy z roku 1656 (tzv. *Ferdinandey*).⁷⁸³ Uvedený

zvl. s. 60). Vydání buly rozhodně nebylo podnětem k napsání *Kladiva*. — Vznik a rozšíření představy o zvláštní čarodějnické sektě byly v posledních dvou desetiletích zpracovány detailně švýcarskou historičkou K. Utz-Tremovou, zejména v její monografii z roku 2008 (K. UTZ-TREMP, *Von der Häresie* /jako pozn. 36/). Uvedený proces vzniku představy o čarodějnické sektě mohla tedy Lengyelová popsat věcně i chronologicky mnohem přesněji a bez obecných zavádějících tvrzení (T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 22). — Za přinejmenším zbytečně pokládám jakékoli citování z tendenční a odborně podřadné knihy bývalého kontroverzního slovenského prokurátora Antona Rašly (1911–2007) (Anton RAŠLA, *Inkvizícia nezomiera*, Bratislava 1991), jak to činí Lengyelová (T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 15–16).

⁷⁷⁶ Viz výše, zvl. pozn. 382 a 384. — Lengyelovou zvyrazněné „vynucovanie svedeckých výpovedí detí voči vlastným rodičom“ (T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 33) není myšlenkovým produktem Jeana Bodina, nýbrž trevírského světicího biskupa Petera Binsfelda (mezi 1540 a 1545/46–1598) – k tomu s odkazy na příslušnou literaturu P. KREUZ, *Vyvolávání ďabla*, s. 372–373, a níže kap. 6.

⁷⁷⁷ T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 141.

⁷⁷⁸ Tamtéž, s. 111–113.

⁷⁷⁹ Viz výše pozn. 742.

⁷⁸⁰ T. LENGYELOVÁ, Bosorky, zvl. s. 51, 81 109–111.

⁷⁸¹ Viz výše pozn. 355.

⁷⁸² Viz výše pozn. 380.

⁷⁸³ Viz výše pozn. 360.

překlad byl pořízen po polovině 80. let 17. století a poprvé vyšel roku 1687 v Trnavě (maď. Nagyszombat) pod názvem *Forma processus iudicii criminalis seu Praxis Criminalis*.⁷⁸⁴ Zmiňovaný překlad vznikl a byl vydán krátce předtím, než se v letech 1687–1688 uherský zemský sněm (poté, kdy císař Leopold I. roku 1686 nově potvrdil platnost *Ferdinandey*) pokusil dolnorakouský hrdeční řád recipovat jako platnou trestněprávní kodifikaci pro Uhry.⁷⁸⁵ *Praxis Criminalis* byla sice hojně používána v soudní praxi⁷⁸⁶ a byla dokonce roku 1696 publikována jako příloha třetího vydání oficiální uherské právní sbírky *Corpus Iuris Hungarici*, nikdy se však nestala platným právem.⁷⁸⁷ — Pokládám opravdu za zarážející, jak může kdokoli zaměnit normativní (v případě německého originálu dokonce zákonný) text, kterým byla *Praxis Criminalis*, resp. *Ferdinandea*, se spisem raně novověké obecněprávní trestní jurisprudence, jímž byla *Practica nova* B. Carpzova. Východiskem a náplní tohoto právního spisu bylo především zpracování a zobecnění rozhodovací praxe kmetcívho soudu v Lipsku, kde Carpzov několik desítek let působil. Uvedený soud vycházel ve svém rozhodování z dobového trestního práva, kterým byly v tehdejší Salsku především Konstituce Kurfiřtství saského z roku 1572⁷⁸⁸ a *Carolina* (1532).⁷⁸⁹ Je pochopitelné, že Carpzovo dílo bylo hojně používáno také jako procesní příručka, a to až hluboko do 18. století. Německá verze Carpzova díla vyšla ostatně poprvé již v roce 1638 v Lipsku pod názvem *Peinlicher Sächsischer Inquisition und Achts-Prozeß* (rozhodně tedy nikoli *Praxis Criminalis*). Carpzov se věnoval deliktu čarodějnictví (*sortilegium*) v závěru první části svého díla, ve třech oddílech (otázkách, 48–50), a to poměrně obsáhle.⁷⁹⁰ — Sama *Ferdinandea* pochopitelně ideově vycházela také z Carpzovy *Practicae novae*. Jako stěžejnímu dílu dobové trestněprávní jurisprudence se jí kompilátoři *Ferdinandey* (učení právníci Johann Baptist Suttinger von Thurnhof, Johann Michael von Seitz, Johann Georg Hartmann a Johann Leopold) nemohli vyhnout.⁷⁹¹ Podobným způsobem jako Carpzovo dílo použili však uvedení kompilátoři při sestavování *Ferdinandey* i další odbornou právníkou

784 Gábor BÉLI – István KAJTÁR, Österreichische Strafrecht in Ungarn: Die „Praxis Criminalis“ von 1687, ZNR 16, 1994, s. 325–334, zvl. s. 327.

785 Tamtéž, s. 327.

786 Tamtéž, zvl. s. 330–332.

787 Tamtéž, s. 328–330 a 333–334. S menšími nepřesnostmi též E. ŠTENPIEN, Hlavné znaky, s. 158.

788 Viz výše pozn. pozn. 592.

789 Viz výše pozn. pozn. 590.

790 Benedict CARPZOV, *Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium*, Pars 1. *Questionum fere universarum in materia...*, Wittenbergae 1670, s. 307–317 (*Quaestio XLIX* [!]. *De Crimine Sortilegii. Et num recte Magistratus in Sortilegos et Maleficos poena mortis animadvertat?*), s. 317–325 (*Quaestio XLIX. Quomodo puniantur Malefici ac Sagae cum Dæmone paciscentes, seq. ipsi mancipantes?*), s. 326–343 (*Quaestio XL. Quae sit poena Ariolorum, atq. Maleficorum, qui citra pacionem expressam cum Dæmone, artes magicas exercent?*).

791 G. BÉLI – I. KAJTÁR, Österreichische Strafrecht, s. 326.

literaturu či dobové zákoníky a další prameny práva, především zemského.⁷⁹² Jako autor neměl B. Carpzov ml. s *Praxis Criminalis* nic do činění. — Lengyelová se pochopitelně mylí, když uvádí, že *Ferdinandea* byla „...vydaná a kodifikovaná Ferdinandem III. len pro rakúske dedičné krajiny“.⁷⁹³ Byla vydána jen pro arcivévodství Dolní Rakousy.⁷⁹⁴

5. Mezi odpůrci pronásledování čarodějnic Lengyelová jen okrajově uvádí německého raně osvícenského právního vědce a luteránského učence Christiana Thomasia (1655–1728).⁷⁹⁵ Ten je považován nejen za zakladatelskou osobnost evropského bádání o dějinách čarodějnických procesů,⁷⁹⁶ ale bývá, nikoli neoprávněně, jmenován jako jeden z „triumvirátu“ nejvýznamnějších raně novověkých protivníků evropských honů na čarodějnice:⁷⁹⁷ Weyer⁷⁹⁸ – Spee⁷⁹⁹ – Thomasius. — Mezi odpůrci pronásledování čarodějnic uvádí

792 Tamtéž, s. 326–327.

793 T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 51. — V souvislosti s *Ferdinandeu*, resp. *Praxis Criminalis* slovenská historička píše o nezákonném ukončení těhotenství (Tamtéž, s. 110). V této souvislosti je třeba zdůraznit, že v raném novověku (a ještě i mnohem později) žádná forma zákonného ukončení (resp. přerušení) těhotenství – kromě porodu či samovolného potratu – neexistovala.

794 Srov. níže kap. 3.

795 T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 101. — K Thomasiovi jako odpůrci tortury a čarodějnických procesů z novější literatury zvl. Günter JEROUSCHEK, Christian Thomasius, Halle und die Hexenverfolgungen, *Juristische Schulung* 7, 1995, s. 576–581; TÝŽ, Thomasius und Beccaria als Folterkritiker, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 110, 1998, s. 658–673; TÝŽ, Thomasius, Christian (1655–1728), in: EoW, s. 1116–1117 (vol. IV.); Rolf LIEBERWIRTH, Christian Thomasius, in: *Aufklärung und Erneuerung. Beiträge zur Geschichte der Universität Halle im ersten Jahrhundert ihres Bestehens (1694–1806)*. Hrsg. von Günter JEROUSCHEK und Arno SAMES, Hanau – Halle 1994, s. 29–45; Hinrich RÜPING, Carpzov und Thomasius, in: G. JEROUSCHEK – W. SCHILD – W. GROPP (Hrsg.), Benedict Carpzov, s. 81–90; Manfred WILDE, Christian Thomasius im Spannungsfeld der späten Hexenprozesse in Kursachsen und in Brandenburg, in: Heiner LÜCK (Hrsg.), Christian Thomasius (1655–1728). *Gelehrter Bürger in Leipzig und Halle* [= *Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse, Bd. 81, Heft 2*], Leipzig – Stuttgart 2008, s. 141–154. Viz též výše pozn. 2.

796 Viz výše pozn. 2.

797 Srov. např. J. DILLINGER, *Hexen*, s. 137–143.

798 K Johannu Weyerovi včetně nejpodstatnější relevantní starší literatury M. VALENTE, Weyer /jako pozn. 474/. — Lengyelová uvádí v příslušném medailonu nesprávně název Weyerova hlavního díla (T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 104): Jeho slavné dílo bylo psáno latinsky a vyšlo poprvé v Basileji roku 1563 pod názvem *De praestigiis Daemonum et Incantationibus ac Veneficis*. V německém překladu, pořízeném Johannem Füglinem, vyšlo poprvé tamtéž roku 1565, avšak opatřené titulem *Von verzeuberungen, verblendungen, auch sonst viel und mancherley gepler des Teuffels vnnd seines ganzen Heers*, tedy nikoli pod názvem, který uvádí slovenská historička a který je pouhým (novodobým) německým překladem originálního latinského titulu.

799 K Friedrichovi Spee jako kritikovi čarodějnických procesů viz např. Walter RUPP, Friedrich von Spee. Dichter und Kämpfer gegen den Hexenwahn, 1. Aufl., Mainz 1986 (3. Aufl., Ostfildern 2011); Anja Navina KLEEMANN, Friedrich Spee: *Cautio Criminalis* (1631). Entstehung, zeitlicher Hintergrund, Wirkung, Münster 2008 (magisterská práce); Christian FELDMANN, Friedrich Spee. Hexenanwalt und Prophet, Freiburg im Breisgau 1993 (český

Lengyelová⁸⁰⁰ brixenského⁸⁰¹ biskupa Georga (II.) Golsera (cca 1420–1489, v úřadu 1464/1471/1474–1488).⁸⁰² Tento názor, který se stal součástí katolické apologie již v 90. letech 19. století⁸⁰³ a který byl i novějším badáním dlouho bez výhrad přebírán,⁸⁰⁴ byl zcela nedávno zásadním způsobem a plausibilně, na základě důkladného pramenného výzkumu, zpochybněn.⁸⁰⁵ Úloha bisku-

překlad: TÝŽ, Friedrich Spee /jako pozn. 717); Theo van OORSCHOT, Zwischen Zorn und Zärtlichkeit. Friedrich Spee, Göttingen 1992; Gunther FRANZ (Hrsg.), Friedrich Spee zum 400. Geburtstag, Paderborn 1995; Günter JEROUSCHEK, Friedrich Spee als Justizkritiker, in: G. FRANZ (Hrsg.), Friedrich Spee, s. 115–136 (reprint in: Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 108, 1996, s. 243–265); Günter JEROUSCHEK, Spee, Friedrich (1591–1635), in: EoW, s. 1076–1077 (vol. IV.); Rainer DECKER, Neue Quellen zu Friedrich Spee von Langenfeld und seiner Familie, Westfälische Zeitschrift 165, 2015, s. 151–180. — Spee von Langenfeld und seiner Familie, Westfälische Zeitschrift 165, 2015, s. 151–180. — Bylo by zajímavé zjistit, odkud převzala Lengyelová např. údaj, že Spee opustil jezuitský řád a získal místo kazatele v mohučském dómu (T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 107). Ve skutečnosti Spee, jehož tělesné ostatky spočinuly a dosud spočívají v trevírském jezuitském kostele sv. Trojice při bývalé jezuitské koleji, v mohučském chrámu sv. Martina pouze přijal v březnu 1623 kněžské svěcení.

⁸⁰⁰ T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 99.

⁸⁰¹ Slovenská historička (Tamtéž) označuje Golsera za německého (!) katolického biskupa, který „vyhlásil Heinricha Institoris, autora [sic! – pozn. P. K.] *Kladiva na čarodějnice za blázna*...“. Biskupa brixenské (tj. tyrolské) diecéze s rezidencí v Innsbrucku lze sotva označit za německého. Také je namístě otázka, jakým jiným biskupem než katolickým by Golser mohl v alpských zemích v 80. letech 15. století být. V Golserově biogramu, zřejmě odněkud bez větší pozornosti převzatém, označuje Lengyelová navíc, jak vidno, Institoris za autora (nikoli už za spoluautora) *Kladiva*.

⁸⁰² Wolfgang BEHRINGER, Golser, Georg (cca 1420–1489), in: EoW, s. 451–452 (vol. II.). — Slovenská badatelka (T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 99) uvádí také chybný rok Golserova úmrtí (1488, Golser ve skutečnosti zemřel až 20. června 1489 v Brixenu). Golser byl zvolen do čela brixenské diecéze roku 1464 po skonu předchozího biskupa, slavného později do čela brixenské diecéze a humanisty Mikuláše Kusánského (1401–1464). Tuto volbu však nestředověkého filozofa a humanisty Mikuláše Kusánského (1401–1464). Tuto volbu však neuznal ani papež Pavel II., ani císař Friedrich III. Na brixenském biskupském stolci potvrdil Golsera až roku 1471 papež Sixtus IV. Z postu sídelního biskupa diecéze Golser odstoupil v roce 1488. Viz Friedrich MERZBACHER, Georg Golser, in: Neue Deutsche Biographie, Bd. 6, Berlin 1964, s. 209–210.

⁸⁰³ Hartmann AMMANN, Der Innsbrucker Hexenprozess von 1485, Zeitschrift des Ferdinands für Tirol und Vorarlberg, Ser. 3, 1890, Heft 34, s. 1–87.

⁸⁰⁴ Např. H. KRAMER (INSTITORIS), Der Hexenhammer, 1. Aufl., zvl. s. 32–34 a 58–63; Eric W. BEHRINGER, Golser /jako pozn. 802/; TÝŽ, Zurück in Rom /viz výše pozn. 775/; Eric WILSON, Institoris at Innsbruck. Heinrich Institoris, the Summis Desiderantes, and the Brixen Witch-Trial of 1485, in: Bob SCRIBNER – Trevor JOHNSON (edd.), Popular Religion in Germany and Central Europe 1400–1800, New York 1996, s. 87–100; Hansjörg RABANSER, Hexenwahn. Schicksale und Hintergründe. Die Tiroler Hexenprozesse, Innsbruck – Wien 2006, zvl. s. 41–43 (původně TÝŽ, Die Hexenverfolgungen in Tirol. Verlaufsprozessbiographien – Interpretation. Diss. phil., Innsbruck 2005); TÝŽ, „Es sint personen, die mit kinsten umbgen [...]“ – Zauberei im „Innsbrucker Hexenprozess“ und seine [!] Ausführenden, in: Andreas EXENBERGER (Hrsg.), Ein Fels, s. 117–136.

⁸⁰⁵ Manfred TSCHAIKNER, Hexen in Innsbruck? Erzherzog Sigmund, Bischof Golser und Inquisitor Heinrich Kramer (1484–1486), Der Schlern. Monatszeitschrift für die Südtiroler Landeskunde 88, Heft 7/8 (Juli/August 2014), 2014, s. 84–102; detailněji nově TÝŽ, Der Innsbrucker Hexenprozess von 1485 und die Gegner des Inquisitors Heinrich Kramer: Erzherzog Sigmund, Dr. Johannes Merwart und Bischof Georg Golser, Tiroler

pa Golsera v tyrolských procesech a jeho podíl na vyhnání Heinricha Institoris z Innsbrucku⁸⁰⁶ se tak staly v posledních letech objektem široké a dosud ne zcela uzavřené diskuse.⁸⁰⁷

Heimat. Zeitschrift für Regional- und Kulturgeschichte Nord-, Ost- und Südtirols 82, 2018, s. 191–219. — Renomovaný vorarlberský historik a archivář Manfred Tschaike (* 1957) v citovaných studiích ukázal, že hlavní příčinou neúspěchu Institorisem vedeného čarodějnického procesu v Innsbrucku byl politický zápas probíhající na dvoře tehdejšího vládc Tyrolska a Předních Rakous, bezdětného arcivévody Zikmunda Habsburského zvaného Bohatý (1427–1496), mezi stoupenci dědičských nároků rakouské a bavorské strany. Institoris se při svém příchodu do Innsbrucku těšil podpoře jak biskupa Golsera, tak zejména arcivévody Zikmunda, který mu vydal 8. prosince 1484 (tedy pouhé tři dny po vydání buly papeže Inocence VIII. *Summis desiderantes affectibus*) glejt platný na dobu následujícího roku. Stalo se tak navzdory tomu, že se pronásledování čarodějnic rozhodně netěšilo podpoře místního obyvatelstva. Přesto Institorisem v Innsbrucku vedený čarodějnický proces proti sedmi ženám ztroskotal, když byl na konci října 1485 kvůli procesním chybám zastaven (resp. anulován). Jednu z příčin Institorisova ztroskotání spatřuje Tschaike v tom, že mezi obžalovanými v čarodějnickém procesu byla také bývalá metresa, která se pohybovala v okolí probavorsky zaměřených rad arcivévody Zikmunda a až do léta 1487 se hrávala na innsbruckém dvoře významnou roli. Hlavní příčinou zastavení čarodějnického procesu bylo nicméně podle vorarlberského archiváře působení advokáta obžalovaných, právníka a lékaře dr. Johanna Merweise. Toho Tschaike plausibilně ztotožňuje s právníkem dr. Merswinem/Merschweinem. Jednalo se o absolventa gymnázia v (Institorisově rodném městě) Schlettstadtu a univerzit v Paříži a Padově. Merswin působil po roce 1481 jako vyslanec města Štrasburku a různých říšských knížat. Je doložen ještě roku 1504 jako advokát ve Štrasburku. Institoris opustil Innsbruck nejspíše v prosinci 1485, kdy končila platnost jeho glejtu, pravděpodobněji však již o měsíc dříve. Proslulé Golserovo vyjádření, že Institoris je „*propter senium gantz chindisch*“ pochází až z února 1486. (Institoris byl přitom cca o 10 let mladší než Golser.) Tschaike dospěl k závěru, že obraz biskupa Golsera jako vynikajícího bojovníka proti honům na čarodějnice je produktem interpretace církevních historiků 19. století: „*Aus der Not des Bischofs mit dem nicht weichen wollenden Inquisitor machten geistliche Historikern im 19. Jahrhundert eine Tugend, die Golser zu einem herausragenden Kämpfer gegen die Hexenverfolgungen erklärte.*“ (M. TSCHAIKNER, Hexen in Innsbruck, s. 93). K tomu ještě dodává: „*Die Überschätzung der Bedeutung Golsers für die Tiroler Hexenverfolgung von 1485 war mit einer zum Teil krassen Fehlbeurteilung der Rolle Erzherzogs Sigmunds verbunden.*“ (Tamtéž).

⁸⁰⁶ Je namístě také poznamenat, že v době vyhnání z Innsbrucku, zřejmě v listopadu 1485 (srov. výše pozn. 806), nebyl Institoris ještě autorem *Kladiva*, jak uvádí Lengyelová (T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 99). To bylo z větší části napsáno, resp. sestaveno až v průběhu roku 1486 a vyšlo tiskem někdy na sklonku tohoto roku, či na přelomu let 1486/1487.

⁸⁰⁷ Apriorně pozitivní pohled na osobu Georga Golsera již svým titulem naopak předjímá konferenční sborník, vydaný mj. za podpory bolzansko-brixenské diecéze – A. EXENBERGER (Hrsg.), Ein Fels /jako pozn. 430/. Samotný sborník obsahuje vesměs seriózní příspěvky renomovaných badatelů věnované převážně obecnějším aspektům dějin pozdně středověkých i raně novověkých čarodějnických procesů, honům na čarodějnice v Tyrolsku a v některých sousedních oblastech, procesu v Innsbrucku roku 1485 a obecně působení biskupa Golsera. Poněkud oslavný charakter má tak pouze předmluva editora sborníku A. Exenbergera (Andreas EXENBERGER, Vorwort, in: TÝŽ (Hrsg.), Ein Fels, s. 7–19, zvl. s. 8–10) a jeden z úvodních příspěvků. Překvapivě velmi věcná a odborně kompetentní je naopak doprovodná stať z pera úřadujícího innsbruckého biskupa M. Scheuera (Manfred SCHEUER, Zum Geleit: Hexenfragmente, in: A. EXENBERGER (Hrsg.), Ein Fels, s. 26–33, zvl. s. 27).

6. Lengyelová prezentuje velmi zavádějící údaj, že „posledná, neoficiální poprava v Evropě sa odohrala na poloostrove Hela (dnes Hel v Polsku) roku 1836“.⁸⁰⁸ Jedná se o neblaze proslulý případ vraždy kašubské ženy Kristyny Ceynowé z vesnice Chałupy (kašubsky Chałepë, něm. Ceynowa). Tuto vdovu po rybáři, která upadla v podezření ze škodlivých kouzel, podrobili v roce 1836 místní vesničané opakované zkoušce vodou, při níž nakonec utonula v Baltském moři.⁸⁰⁹ Rozhodně přitom nešlo o poslední případ čarodějnické zkoušky, lynčování a vraždy osoby podezřelé z údajného páchání škodlivé magie v Evropě: Ve druhé a třetí třetině 19. a ještě i na počátku 20. století se odehrálo v Evrope několik desítek dalších takových případů (Uhersko, Francie, Itálie, Irsko, Bosna, Hercegovina, Srbsko, Černá Hora, Ukrajina, Rusko).⁸¹⁰ — K Polsku se vztahovalo také od dob W. G. Soldana⁸¹¹ tradované tvrzení o poslední legální popravě čarodějnic v Evropě, jíž měla být hrdelní exekuce dvou žen v Poznani roku 1793.⁸¹² Uvedené tvrzení bylo již v 60. letech zpochybněno polskými historiky, kteří je odmítli jako produkt dobové německé (pruské) propagandy.⁸¹³

7. Lengyelová se sice ve své knize pokusila s mnoha nepřesnostmi převyprávět⁸¹⁴ podstatu Behringerova paradigmatu,⁸¹⁵ přičemž dokonce zdůraznila, že výzkumy „historiků a klimatologů [? – pozn. P. K.] ukazují vzácnou zrodu klimaticky mimoriadne nepriaznivých rokov a neúmerného zvyšovania cien s najväčšími vlnami procesov s bosorkami“.⁸¹⁶ Jméno původce uvedeného zjištění však neuvádí. Na druhé straně Lengyelová stejně nevědomky reprodukovala i překonané Soldanovo paradigma, když označila za blízké pravdě konstatování, „že honba na bosorky bola z veľkej časti spôsobená fanatizmom a nevedomosťou, nevedlanosťou ľudí“.⁸¹⁷

8. Specialistka na dějiny raného novověku na řadě míst vnucuje čtenářům v populárních představách tradované a obtížně vyvrátitelné klíší, že čarodějnické procesy byly středověkým fenoménem.⁸¹⁸ Činí tak např. v pasážích,

⁸⁰⁸ T. LENGYELOVÁ, *Bosorky*, s. 43.

⁸⁰⁹ W. WYPORSKA, Poland, zvl. s. 909. Srov. též Judith DEVLIN, *The Superstitious Mind. French Peasants and the Supernatural in the Nineteenth Century*, New Haven 1987, s. 116 (cit. podle W. BEHRINGER, *Letzte Hexenhinrichtungen*, s. 424); Anna KOPROWSKA-GŁOWACKA, *Czarownice z Pomorza i Kujaw*, Gdynia 2010, s. 134–137.

⁸¹⁰ W. BEHRINGER, *Letzte Hexenhinrichtungen*, s. 424–427.

⁸¹¹ W. G. SOLDAN, *Geschichte der Hexenprozesse*, s. 478–479. Viz též výše pozn. 4.

⁸¹² W. WYPORSKA, Poland, s. 909.

⁸¹³ Tamtéž. — Během pruského záboru Velkopolska v roce 1793 nicméně byly skutečně v okolí Poznane dvě ženy obžalovány z čarodějnictví. Rozsudek vydal soud nejmenovaného malého města – jinak není o případu nic známo. K tomu J. WIJACZKA, *Hexenprozesse in Polen*, s. 221.

⁸¹⁴ T. LENGYELOVÁ, *Bosorky*, s. 55–56.

⁸¹⁵ Srov. výše pozn. 33–35.

⁸¹⁶ T. LENGYELOVÁ, *Bosorky*, s. 56.

⁸¹⁷ Tamtéž, s. 87.

⁸¹⁸ Viz k tomu M. FRENCHKOWSKI, *Die Hexen*, s. 15–16, a výše pozn. 767 a 768.

kde píše o katarech a valdenských,⁸¹⁹ o vzniku středověké inkvizice či o protižidovských pogromech ve 14. století.⁸²⁰ V souvislosti s tím se ve výkladu slovenské historičky místy vyskytuje také latentní představa, že evropské čarodějnické procesy vedla především církev (inkvizice).⁸²¹ V tomto případě se již nejedná o nic více než o pouhý hluboce zakořeněný omyl.⁸²²

9. Opakovaně zdůrazňované tvrzení T. Lengyelové, že čarodějnictví bylo především ženským fenoménem („bosorky jako osoby predovšetkým ženského pohlavia“⁸²³, „bosoráctvo je predovšetkým ženské remeslo“⁸²⁴, „prečo je viac bosoriek ako bosorákov“⁸²⁵), je klíší,⁸²⁶ které již dávno neodpovídá stavu současného bádání. To již od 80. let uznává paradigma C. Larnerové.⁸²⁷ Odpověď T. Lengyelové na otázku, „prečo je viac bosoriek ako bosorákov“⁸²⁸ se nese v duchu současných tendencí, radikálně feministicky orientovaných prací,⁸²⁹ které znovu tematizují misogynii obvyklou u autorů mnohých středověkých a raně novověkých teologických spisů, na niž poukazovalo už starší bádání.⁸³⁰ (V dané souvislosti by patrně byla namíště ironická otázka, jak by do výkladu T. Lengyelové zapadala Institorisova vlastní interpretace ženy jako vtělení Krista.⁸³¹) Navíc se nejedná o obecně platné tvrzení a genderové relace se v evropských honech na čarodějnice podstatně odlišují nejen proces od procesu, nýbrž i v čase a v jednotlivých státech a zemích. Lze zaznamenat i teritoria, kde mezi řádově stovkami obětí čarodějnických a kouzelnických procesů celkově převažovali muži – např. v Korutanech obnášel podíl mužských obětí kouzelnických a čarodějnických procesů 68%⁸³² a v Salcbursku v průměru

⁸¹⁹ T. LENGYELOVÁ, *Bosorky*, s. 18.

⁸²⁰ Tamtéž, zvl. s. 21–22 a 26.

⁸²¹ Viz k tomu M. FRENCHKOWSKI, *Die Hexen*, s. 15–16, a výše pozn. 767 a 768.

⁸²² K tomu nejvýstižněji J. DILLINGER, *Hexen*, s. 92: „Es gehört zu den schwer zu überwindenden historischen Irrtümern, dass ‚die Kirche‘ Schuld an den Hexenverfolgungen sei.“ Podle Dillingera (Tamtéž) lze v okolnosti, že se „die alte Mär von der fast uneingeschränkt mächtigen und hyperaggressiven Inquisition“ udržuje právě v myšlení německé veřejnosti, spatřovat „Spätfolge der kirchenfeindlichen Propaganda des Kulturkampfes und des Nationalsozialismus“. Srov. též R. VOLTMER, *Hexen*, s. 91–94.

⁸²³ T. LENGYELOVÁ, *Bosorky*, s. 6. Je také otázkou, proč se při formulaci tohoto tvrzení Lengyelová odvolává právě na J. Hansena (viz výše pozn. 10).

⁸²⁴ T. LENGYELOVÁ, *Bosorky*, s. 7.

⁸²⁵ Tamtéž, s. 93.

⁸²⁶ Viz k tomu M. FRENCHKOWSKI, *Die Hexen*, s. 15–16, a výše pozn. 767 a 768.

⁸²⁷ K genderovým aspektům evropských čarodějnických procesů viz podrobněji výše, vč. pozn. 572–574. Podrobně k tradiční interpretaci honu na čarodějnice jako pronásledování žen též J. DILLINGER, *Hexen*, s. 119–128.

⁸²⁸ T. LENGYELOVÁ, *Bosorky*, s. 93.

⁸²⁹ Tamtéž, s. 93–94 a 97–98.

⁸³⁰ J. DILLINGER, *Hexen*, s. 121.

⁸³¹ Viz výše pozn. 607.

⁸³² Rolf SCHULTE, *Männer in Hexenprozessen – ein Überblick aus mitteleuropäischer Perspektive*, in: @KIH-eSkript. Interdisziplinäre Hexenforschung online 1, 2009: Männer, Magie und Hexenverfolgung (<https://www.historicum.net/themen/hexenforschung/>)

popravených obětí německých a evropských čarodějnických procesů Anna Schnidenwindová, roz. Truttová (1688–1751) byla podle Lengyelové upálena „v juhozápadnom Endingene (Bádensko-Württembersko)“. Pominu-li nikoli nepodstatnou okolnost, že spolková země „Bádensko-Württembersko“ vznikla až roku 1952 a nikdy předtím o tomto útvaru nikdo neslyšel, existují i další důvody, proč je třeba postavení a polohu města Endingenu am Kaiserstuhl charakterizovat mnohem přesněji. Uvedené malé město, které nalezneme v jihozápadním Bádensku poblíž hranic s Francií, bylo centrem hrabství, jež bylo součástí Předních Rakous a od roku 1379 náleželo do majetku Habsburků. Tato skutečnost stavěla proces s Annou Truttovou (Schnidenwindovou) do podstatně širších střeoevropských souvislostí, neboť šlo mimo jiné zřejmě o poslední upálení a popravu údajné čarodějnice v habsburských říšských državách, tehdy se nacházejících pod přímou vládou císařovny Marie Terezie.⁸⁶³ To, co bylo výše uvedeno, svědčí, že, o autorčině chabé a zcela nedostatečné orientaci v – nesporně poněkud komplikované – státoprávní a geografické struktuře raně novověké Římskoněmecké říše. U badatelky, která se zabývá dějinami střední Evropy v raném novověku, jde o zjištění přinejmenším zarážející.

14. Na mnoha místech knihy ztotožňuje Lengyelová inkvizici a inkviziční proces.⁸⁶⁴ Jedná se o chybu, která se u nás traduje již po řadu desetiletí. V minulosti bylo možné se s ní setkat tu a tam např. i v americké historiografii evropského středověku a raného novověku. Před několika málo lety bylo toto ztotožnění prezentováno bezmála jako velký objev dokonce na stránkách hlavního českého historického periodika.⁸⁶⁵ Nebyl však nalezen nový kontinent, ba ani nebyla objevena Amerika, spíše se zjevila jakási bájná Atlantida. V každém případě ztotožnění (středověké či raně novověké) inkvizice na straně jedné a inkvizičního procesu na straně druhé svědčí o elementární neznalosti dějin evropského trestního práva procesního od středověku přinejmenším do druhé poloviny 19. století, jakož i o velmi zamlžených představách o středověké a raně novověké inkvizici.⁸⁶⁶

Hexen in Detmold. Verfolgung in der lippischen Residenzstadt 1599–1669, Bielefeld 2004 (viz též mou recenzi v PSH 36, 2008, s. 259–262).

- ⁸⁶³ Zvláště k tomuto aspektu endingenského procesu viz nejnověji Klaus GRAF, Der Endinger Hexenprozess gegen Anna Trutt von 1751, in: W. BEHRINGER – S. LORENZ – D. R. BAUER (Hrsg.), Späte Hexenprozesse, s. 89–101; k popravené ženě viz zvl. Tamtéž, s. 99–100.
- ⁸⁶⁴ Nejtypičtější T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 98, 150 a 152. Dále např. Tamtéž, s. 15, 21, 23 a 51.
- ⁸⁶⁵ David ZBÍRAL, Současné bádání o středověké inkvizici. Stav, měřování, perspektivy, ČČH 110, 2012, s. 1–18. K tomu kriticky a polemicky P. KREUZ, Ad: David Zbiral /jako pozn. 637/.
- ⁸⁶⁶ Základní literaturu k oběma uvedeným tematickým okruhům viz např. P. KREUZ, Ad: David Zbiral /jako pozn. 637/. — Pokládám také za přinejmenším zbytečné zdůrazňovat, že „v Uhorsku nefungovala inkvizícia“, jako to činí Lengyelová (T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 51). Inkvizice nepůsobila v žádné zemi severně od Alp již nejspíše od poloviny 16. století, a čarodějnické procesy zde tedy probíhaly takřka výhradně před světskými soudy, které slovenská historička označuje nesmyslným adjektivem „civilní“.

15. Řadou tradičních klíše, scestných představ a nesmyslných tvrzení jsou zatíženy také Lengyelové popisy (čarodějnického) inkvizičního procesu.⁸⁶⁷ Při popisu čarodějnického inkvizičního procesu vycházela slovenská historička zřejmě z nějakého převyprávění pravidel sumárního procesu, který je obsažen ve třetí knize *Kladiva*. Uvedený sumární proces byl sice až do 17. století poměrně široce teoreticky recipován a diskutován v dobové démonologické a právní literatuře, příliš se však neuplatnil v běžné právní praxi při vedení konkrétních kouzelnických a čarodějnických procesů.⁸⁶⁸ Skutečnosti neodpovídá Lengyelové tvrzení, že „v období raného novoveku platilo, že nikto nemůže být odsouzený, ak sa k zločinu nepriznal“.⁸⁶⁹ Podle inkviziční důkazní teorie představovalo přiznání pouze jeden z možných úplných důkazů, na jejichž základě bylo možné obžalovaného odsoudit k plné míře zákonem stanoveného trestu (tedy nikoli např. jen k mírnějšímu trestu arbitrárnímu).⁸⁷⁰ Především z této skutečnosti také vyplývalo klíčové postavení tortury v čarodějnických procesech jako prostředku k vynucení přiznání, a tedy k získání plného důkazu.⁸⁷¹

16. Naprosto nesmyslné je tvrzení, že hrdelní řád („trestný zákon“) Marie Terezie (*Theresiana*) zakazoval torturu a že zaváděl veřejné práce.⁸⁷² Tortura nebyla v habsburské monarchii zakázána *Theresianou* (vydanou již roku

⁸⁶⁷ T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 35–38 a 85–86. — Velmi přesný, hutný, faktograficky bezchybný a přitom srozumitelný populárně vědecký popis průběhu inkvizičního řízení (v kontextu dalších forem soudního řízení ve středověku a v raném novověku) podal poměrně nedávno Wolfgang SCHILD, Folter, Pranger, Scheiterhaufen. Rechtssprechung im Mittelalter, München 2010, s. 73–94. — Z Lengyelové popisu postupu soudu v inkvizičním procesu naopak nabývá čtenář dojmu, že si autorka snad představuje, že inkviziční řízení probíhalo veřejně – přinejmenším když např. píše o předvolání k soudu, o stanovení „termínu pojeňovania“ či o tom, že „konanie bolo teoreticky [! – pozn. P. K.] verejné“ (Tamtéž, s. 85–86). V právněhistoricky kvalifikovaném čtenáři to opětovně vyvolává neodbytný pocit, že slovenská historička zřejmě nejen považuje za „súdne konanie“ (tj. soudní řízení, proces) pouze samotné (veřejné) jednání před soudem (které navíc inkviziční proces vůbec nezná), nýbrž také že ono „súdne konanie“ mimoděk ztotožňuje s „posledním dnem soudu“ (*Endlicher Rechstag*), když píše, že se dal při jednání „očakávať mimoriadný záujem verejnosti, čo v prípade bosoriek hrozilo takmer vždy“ (Tamtéž). — K institutu „posledního dne soudu“ viz zvl. Wolfgang SCHILD, Der „entliche Rechtstag“ als das Theater des Rechts, in: Peter LANDAU – Friedrich-Christian SCHROEDER (Hrsg.), Strafrecht, Strafprozeß und Rezeption. Grundlagen, Entwicklung und Wirkung der Constitutio Criminalis Carolina, Frankfurt am Main 1984, s. 119–144; Richard van DÜLMEN, Divadlo hrůzy, s. 82–97. — Podobně scestná je i Lengyelové představa, že v čarodějnických (inkvizičních) procesech vystupovaly jako (veřejní) žalobci i duchovní osoby (T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 88). V tomto případě slovenská historička nerozlišuje mezi žalobcem a denunciantem, jejichž postavení a úloha v inkvizičním procesu byly diametrálně odlišné.

⁸⁶⁸ H. KRAMER (INSTITORIS), Der Hexenhammer, 1. Aufl., s. 75–77.

⁸⁶⁹ T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 37.

⁸⁷⁰ K tomu viz včetně odkazů na novější relevantní literaturu P. KREUZ, Die Abschaffung /jako pozn. 442/.

⁸⁷¹ Právě tato trestněprocesní úloha tortury Lengyelové do značné míry unikla (T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 81).

⁸⁷² Tamtéž, s. 113.

1768⁸⁷³ a účinnou od 1. ledna 1770),⁸⁷⁴ nýbrž teprve nejvyšším rozhodnutím císařovny Marie Terezie z 2. ledna 1776.⁸⁷⁵ S trestem veřejných prací se lze ve střední Evropě relativně často setkat již od 17. století,⁸⁷⁶ *Theresiana* v uplatnění tohoto trestu nepřinesla žádnou větší změnu, tím méně pak zásadní zvrát. Velmi výrazné postavení v systému trestů nabyly některé formy veřejných prací dočasně až v trestním zákoníku císaře Josefa II. z roku 1787.⁸⁷⁷ V této souvislosti působí nechtěně komicky, když na předcházející straně⁸⁷⁸ jsou v malých reprodukcích přetištěna dvě vyobrazení právě z *Theresiany*,⁸⁷⁹ o nichž v popisce Lengyelová zcela správně uvádí, že měly sloužit k regulaci používání mučení při vyšetřování.

17. Opravdu jen na pár řádcích se mihne nad horizontem myšlení T. Lengyelové náznak představy, že pronásledování provozovatelů magie (čarodějnické a kouzelnické procesy) nebyly jen součástí historie pozdně středověké a raně novověké Evropy, nýbrž jsou přinejmenším ve stejné míře také znepokojujícím fenoménem současného světa,⁸⁸⁰ a že víra v čarodějnice představuje obecný antropologický fenomén, antropologickou konstantu.⁸⁸¹ Jinak se slovenská historička (na rozdíl od současného bádání⁸⁸²) pevně drží klíše, že hony na čarodějnice skončily nejpозději v první polovině 19. století, přestože některé čarodějnické a magické představy přežívají „*takisto v civilizovaných krajinách*“.⁸⁸³ Podle Lengyelové tedy pronásledování provozovatelů magie skončilo už před dávnými časy, a to přes veškeré případné současné relikty víry v čarodějnice a ve škodlivé magické praktiky.

Výše uvedený výčet dokládá, že T. Lengyelová ve své populárně vědecké monografii v té či oné podobě uvádí a reprodukuje přibližně polovinu tradovaných klíše, nesprávných představ a omylů spojených s fenoménem

⁸⁷³ Nechápu ovšem, proč Lengyelová uvádí právě rok 1768 jako vročení konce honu na čarodějnice v Uhrách (Tamtéž, s. 54).

⁸⁷⁴ Viz podrobněji kap. 3.

⁸⁷⁵ Václav ŠOLLE, Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích, SAP 12, 1962, č. 1, s. 87–142, zvl. s. 91. Další literaturu viz P. KREUZ, Die Abschaffung, s. 370, pozn. 26.

⁸⁷⁶ Eberhard SCHMIDT, Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege, 3. Aufl., Göttingen 1965 (reprint: Göttingen 1983), s. 186–187. — Obecně k historii trestu veřejných prací Thomas KRAUSE, Opera publica, in: Gerhard AMMERER – Falk BRETSCHNEIDER – Alfred Stefan WEIß (Hrsg.), Gefängnis und Gesellschaft. Zur (Vor-) Geschichte der strafenden Einsperrung, Leipzig 2003, s. 117–130 (viz též mou recenzi citované publikace v MZK 42, 2007, s. 695–706).

⁸⁷⁷ K. MALÝ a kol., Dějiny českého a československého práva, s. 163–164; J. FRANCEK, Zločinnost a bezpráví, s. 50.

⁸⁷⁸ T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 112.

⁸⁷⁹ *Constitutio Criminalis Theresiana...*, *Beylagen*, s. XLII a XLV.

⁸⁸⁰ T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 150–151.

⁸⁸¹ Srov. výše pozn. 54 a 425.

⁸⁸² Velmi vyhraněně formuloval nedávno pozici současného čarodějnického bádání ve své recenzi monografie P. Geschiereho M. D. Bailey – viz výše pozn. 425.

⁸⁸³ T. LENGYELOVÁ, Bosorky, s. 151.

čarodějnických procesů, tak jak je vymezil M. Frenschkowski.⁸⁸⁴ Konkrétně se jedná o klíše pojímající čarodějnické procesy jako fenomén dějin Západu a jako pronásledování žen, dále o klíše týkající se vysokého podílu porodních bab a bylinkářek mezi oběťmi procesů, legendu o odpovědnosti křesťanských církví za pronásledování čarodějnic, klíše o čarodějnických procesech jakožto mocenském nástroji, nepodloženou domněnku o soudní mašinerii, z jejichž spárů nebylo možné uniknout, klíše o upalování zaživa jako nejčastější formě poprav y čarodějnic a o fatálně chybnou představu, že čarodějnické procesy jsou ryze historickým fenoménem a že až na ojedinělé excesy skončily v 18., nebo nejpозději v první polovině 19. století. Slovenská historička tedy dosavadní klíše, legendy a interpretační instrumentalizace, které se za poslední bezmála čtvrt tisíciletí v obecném povědomí na fenomén honů na čarodějnice nabalily, většinou spíše přejímá a posiluje, než vyvrací.⁸⁸⁵

Uvedené chyby a klíše se v té či oné podobě objevují také v obou výše citovaných studiích T. Lengyelové. Ve studii vydané roku 2007⁸⁸⁶ slovenská historička správně uvádí, že u širší veřejnosti přetrvává v představách o čarodějnických procesech množství stereotypů. Avšak již ve druhé větě této stati sama předkládá zažitý stereotyp, když píše, že procesy s čarodějnicemi pro „*raciálního člověka dneška sú ... nepochopiteľné*“.⁸⁸⁷ Pokud by Lengyelová disponovala dostatečným rozhledem po celé šíři tématu, nebo pokud by např. alespoň znala některou z prací české etnoložky Kateřiny Mildnerové,⁸⁸⁸ sotva by jí to mohlo připadat nepochopitelné. V této stati sice Lengyelová popírá stereotyp o čarodějnictví jako středověkém jevu, nikoli však klíše o kouzelnictví a čarodějnictví jako specificky⁸⁸⁹ (!) ženském fenoménu.⁸⁹⁰ Toto klíše

⁸⁸⁴ M. FRENCHKOWSKI, Die Hexen, s. 15–16. Srov. též výše pozn. 767.

⁸⁸⁵ Navzdory předcházející, zdánlivě takřka zdrcující kritice, je třeba v zájmu jisté vyváženosti poznamenat, že kniha T. Lengyelové patří k těm výrazně lepším popularizačním a populárně vědeckým pracím, které na dané téma v posledních letech ve slovenském jazyce vyšly. Toto hodnocení vyniká na pozadí skutečnosti, že byl pořízen a v roce 2017 vydán slovenský překlad knihy I. Ráth-Végha z roku 1952 (István RÁTH-VÉGH, Čarodějnice a inkvizícia, Bratislava 2017). — István Ráth-Végh (1870–1959) byl maďarský právník a spisovatel, který v meziválečném období působil jako advokát a psal v té době knihy o různých historických kuriozitách, často v humorném či satirickém duchu. Tato díla neměla pochopitelně s vědou či seriózní popularizací nic společného. Šlo spíše o kratochvilnou četbu, která příliš nerozlišovala mezi historickou realitou a legendou. Ráth-Véghovy knihy z poválečného období se vyznačovaly vyhroceným a výsměšným antiklerikalismem. Ve stalinistickém Maďarsku se tyto jeho opusy staly součástí oficiální pokleslé historické a ateistické propagandy, jež působila anachronicky a bezděky komicky přinejmenším už na počátku 60. let.

⁸⁸⁶ T. LENGYELOVÁ, Bosorky – špecifický druh /jako pozn. 755/.

⁸⁸⁷ Tamtéž, s. 174.

⁸⁸⁸ Zvl. nejnověji monografie Kateřina MILDNEROVÁ, From Where Does the Bad Wind Blow? Spiritual Healing and Witchcraft in Lusaka, Zambia, Wien 2015.

⁸⁸⁹ Viz výše pozn. 572.

⁸⁹⁰ T. LENGYELOVÁ, Bosorky – špecifický druh, s. 174.

je ostatně uvedeno už v titulu studie.⁸⁹¹ V uvedené studii slovenská historička zbytečně probírá některé dávno vyřešené otázky, jako např. údajných několik milionů obětí evropských honů na čarodějnice. Opakuje zde některé nesmysly o okolnostech vzniku *Kladiva na čarodějnice*.⁸⁹² Lengyelová v uvedené stati také provozuje cosi jako „supertichou poštu“, když do slovenštiny překládá „citáty“⁸⁹³ z českého „převodu“ *Kladiva*, který pořídila „záhadoložka“ J. Lenková na základě anglického překladu M. Summerse z konce 20. let.⁸⁹⁴ Slovenská historička se také obšírně a na základě naprosto zastaralých číselných údajů⁸⁹⁵ probírá legendou o údajné odpovědnosti křesťanských církví za hony na čarodějnice. Nevynechává ani klišé, že podezřelými z čarodějnic-tví byly „*najmä bylinkárky a pôrodné babice*“.⁸⁹⁶ Na přetrvávající vliv Heinsohna a Steigera⁸⁹⁷ přímo ukazuje její tvrzení: „*Liečiteľstvo a pôrodnictvo samo o sebe predstavovalo vstupenku do radov čarodejníc a bosoriek...*“⁸⁹⁸

V té samé studii klade slovenská historička otázku, co nutilo vzdělané lidi k tomu, aby „*odsúdili na smrť niekoho na základě obvinení, ktorým zrejme sami často neverili*“.⁸⁹⁹ Odpověď na uvedenou otázku může být dvojitá: Za prvé, za horizontem myšlení T. Lengyelové leží (jak již zmíněno) představa, že víra v čarodějnice je (stejně jako sama magie) antropologickou konstantou. Tato víra tedy není typická pro jednu konkrétní církev, pro určité náboženství, určitou ideologii či nějakou úzce vymezenou oblast světa.⁹⁰⁰ Evropská civilizace od dob osvícenství se svým racionalismem představuje z hlediska globálního historického vývoje víry v čarodějnice spíše výjimku než pravidlo. Za druhé, i kdybychom připustili, že se mezi pronásledovateli čarodějnic vyskytli ve větším počtu skeptičtí lidé, kteří nevěřili obviněním z čarodějnic-tví, je možné vyslovit domněnku, že se tito lidé např. řídili platným právem, nebo hlouběji nepřemýšleli o čarodějnické démonologii, která byla součástí dobového poznání a vzdělání.

⁸⁹¹ Okolnost, že čarodějnictví a kouzelnictví nejsou specifickými druhy zločinnosti žen, rozhodně neznamená, že by žádné specifické druhy ženské kriminality historicky neexistovaly. V raném novověku bylo např. zcela specifickým ženským zločinem *infanticidium*, zejména ve formě *neonaticidia*.

⁸⁹² T. LENGYELOVÁ, *Bosorky – specifický druh*, s. 175. Viz k tomu podrobněji výše pozn. 775.

⁸⁹³ T. LENGYELOVÁ, *Bosorky – specifický druh*, s. 177–178.

⁸⁹⁴ Viz výše pozn. 104 a 105.

⁸⁹⁵ Lengyelová zde vychází z českého překladu druhého dílu proslulé monografie francouzského historika J. Delumeau, která ovšem vyšla poprvé v originále již ve druhé polovině 70. let – Jean DELUMEAU, *La Peur en Occident (XIVe–XVIIIe siècles. Une cité assiégée, Paris 1978 (česky: TÝŽ, Strach na Západě ve 14.–18. století. Obležená obec. I. díl: Strach doléhající na většinu, Praha; II. díl: Vládnoucí kultura a strach, Praha 1999)*.

⁸⁹⁶ T. LENGYELOVÁ, *Bosorky – specifický druh*, s. 180. Srov. i TÁŽ, *Bosorky*, s. 8.

⁸⁹⁷ Viz výše, zvl. pozn. 742.

⁸⁹⁸ T. LENGYELOVÁ, *Bosorky – specifický druh*, s. 183.

⁸⁹⁹ Tamtéž, s. 184.

⁹⁰⁰ W. BEHRINGER, *Hexenglaube und Hexenverfolgung*, s. 9–22.

Stat T. Lengyelové z roku 2005⁹⁰¹ obsahuje chyb poněkud méně, zřejmě proto, že se jedná o regionální studii, která mnohem důsledněji vychází z výzkumu pramenů, byť většinou nikoli archivních, nýbrž již edičně zpřístupněných. Ani v této stati se však slovenská historička nevyhnula některým chybám, nepřesnostem a klišé, přebírání zastaralých údajů⁹⁰² i několika tradovaným legendám, např. že na ženách nebyl vykonáván trest oběšení.⁹⁰³ Zbytečné je také probírání otázky o údajné míře odpovědnosti křesťanských církví za evropské čarodějnické procesy.⁹⁰⁴ Jako monstrproces, resp. *Monster-Hexenprozess*⁹⁰⁵ označil masový čarodějnický proces v Šamoríně z roku 1691 teprve ve 30. letech český právní historik R. Horna.⁹⁰⁶ Alespoň v případě, kdy Lengyelová chtěla ve své studii citovat z pramenného textu (v daném případě z vyšetřovacího protokolu z Trnavy)⁹⁰⁷, mohla snad nahlédnout přímo do originálního archivního pramene, a nereprodukovat tedy poněkud osobitou (a místy i nepřesnou) transliteraci J. Bessenyeiho.^{908, 909}

⁹⁰¹ T. LENGYELOVÁ, *Procesy s bosorkami /jako pozn. 755/*.

⁹⁰² Tamtéž, s. 18, vč. pozn. 12 (přebírání údajů z českého překladu monografie J. Delumeau – viz podrobněji výše pozn. 895).

⁹⁰³ Srov. výše pozn. 843. Je také otázkou, proč Lengyelová ve slovensky psané vědecké stati cituje právě maďarský překlad slavné monografie R. van Dülmena o trestní praxi a popravách v raném novověku (T. LENGYELOVÁ, *Procesy s bosorkami*, s. 19, pozn. 13 a 14), a nikoli německý originál (R. van DÜLMEN, *Theater des Schreckens /jako pozn. 494/*) nebo alespoň český překlad (TÝŽ, *Divadlo hrůzy /srov. pozn. 494/*).

⁹⁰⁴ T. LENGYELOVÁ, *Procesy s bosorkami*, s. 35. Srov. výše pozn. 895.

⁹⁰⁵ T. LENGYELOVÁ, *Procesy s bosorkami*, s. 42. Srov. i TÁŽ, *Bosorky*, s. 118 a 150.

⁹⁰⁶ Viz výše pozn. 72.

⁹⁰⁷ T. LENGYELOVÁ, *Procesy s bosorkami*, s. 44. Srov. i TÁŽ, *Bosorky*, s. 120.

⁹⁰⁸ Srov. výše, zvl. pozn. 754.

⁹⁰⁹ Rukopis této kapitoly byl dokončen v září 2019. K později vydaným titulům již nebylo možné přihlédnout.